

UOT 323+94(479.24)

**ERMƏNİSTAN – AZƏRBAYCAN DAĞLIQ QARABAĞ
MÜNAQİŞƏSİNİN CƏNUBİ AZƏRBAYCANLILARIN MİLLİ
ŞÜURUNUN İNKİŞAFINA TƏSİRİ**

Şahnisə Tahir qızı Rüstəмова
AMEA Z.M.Bünyadov ad. Şərqsünaslıq İnstitutu
shahniserustamova@gmail.com

Açar sözlər: *Cənubi azərbaycanlılar, milli ruh, milli şüur, Dağlıq Qarabağ, İranın siyasəti*

Məqalədə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasının hər iki Azərbaycan arasında milli duyğulara və milli şüurun oyanışına təsiri, cənubi azərbaycanlı ziyalılarının şimalı qardaşlarını dəstəkləməsi və bu istiqamətdə fəaliyyətinin araşdırılmasından bəhs olunur.

**ВЛИЯНИЕ НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА
АРМЯНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО КОНФЛИКТА К РАЗВИТИЮ
НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ ЮЖНОГО
АЗЕРБАЙДЖАНА**

Шахниса Рустамова

Ключевые слова: *Южные азербайджанцы, национальный дух, национальная самосознания, Нагорный Карабах, Иранская политика*

В статье рассматривается влияние начала армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта на национальные чувства и повышение национального самосознания, поддержка северных братьев на юге Азербайджана и исследование их деятельности в этом направлении.

**ARMENIAN - AZERBAIJANI CONFLICT SETTLEMENT OF
NAGORNO-KARABAKH CONFLICT TO DEVELOPMENT OF
NATIONAL IDENTITY OF SOUTH AZERBAIJANI**

Shahnisa Rustamova

Keywords: *the South azerbaijanians, national spirit, national identity, the Nagorno-Karabakh, the Iranian politics*

The article discusses the impact of the beginning of the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict on national feelings and raising national identity, supporting northern brothers in the south of Azerbaijan and studying their activities in this direction.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində dünyada baş verən siyasi hadisələr, SSRİ-nin dağılması və müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaranmasının Cənubi Azərbaycan milli hərəkatında yeni bir canlanma yaratması danılmaz faktır. Hələ XX əsrin 80-ci illərinin sonlarından Sovet Azərbaycanında baş verən siyasi oyanış və Azərbaycan xalqının özünün siyasi müqəddəratını təyin etmək uğrunda apardıqları milli-azadlıq mübarizəsi, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları, azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarından deportasiya olunmaları Cənubi Azərbaycan ziyalılarının bütün diqqətini Şimala yönəltdi. Sovet ordusunun Bakıya hərbi təcavüzü və 20 Yanvar faciəsinin törədilməsi təkcə Şimalda deyil, Cənubi Azərbaycanda da azərbaycançılıq ideologiyasının ictimai şüurda möhkəmlənməsinə təkan verdi. Milli məsələyə münasibət daha da dərinləşdi və milli hərəkatda yaranan canlanma sayəsində cənubi azərbaycanlılar radikal tələblərlə çıxış etməyə başladılar.

Xüsusilə, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması hər iki Azərbaycan arasında milli ruhu daha da gücləndirdi. İrandakı azərbaycanlılar Ermənistan Respublikasının tarixi Azərbaycan torpaqlarına olan təcavüzünə qarşı çıxır, bir çox azərbaycanlı gənclər Qarabağ döyüşlərində iştirak etmək üçün müraciətlər edir, Qarabağ şəhidlərinə yas mərasimləri keçirir, öz doğma ocaqlarından didərgin düşmüş qaçqınlara və yaralılara yardım göstərilməsi üçün fəaliyyətlərini artırmaqla yanaşı, İran hökumətindən Ermənistan-Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ münaqişəsində ədalətli davranmağı, müsəlman-şiiələrin qətl edilməsinə göz yummağı tələb edirdilər. Belə ki, Cənubi Azərbaycan ziyalıları istər ədəbi-bədii nümunələrlə, istərsə də elmi yazılarla birlik nümayiş etdirir, nümayişlər keçirir, qəbul etdikləri qətnamələrdə Ermənistanı və onun havadarlarını qınayaraq, azərbaycanlıların haqlı olduğunu və İran hökumətindən təkcə sözdə yox, əməli olaraq da müsəlman qardaşlarını dəstəkləmələrini tələb edirdilər.

İran hökuməti isə bir yandan Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünü təmin etməsini, digər yandan isə müharibənin davam etməsini özünə təhlükə kimi görürdü. Ərazi bütövlüyünü təmin edən Azərbaycan Respublikası güclü təsir mərkəzi kimi, müharibə isə Azərbaycan türklərinin milli ruhunu qabardan, onları hərəkatə keçirən və onların rejim ilə bağlarını qoparan amil kimi İranı narahat edirdi [10].

Qarabağ məsələsində İranı narahat edən ən başlıca məsələlər bunlar idi:

- Xarici müdaxiləyə (Qərbin) səbəb olma ehtimalı;

- Münaqişənin İran sərhədinə yaxın bölgədə yaşanması ilə istəmədiyi halda İranın döyüşə cəlb olunması ehtimalı;
- miqrasiya problemi ilə qarşılaşma ehtimalı;
- Azərbaycanın Qarabağda müvəffəqiyyət əldə etdiyi təqdirdə, onun təsirinin Cənubi Azərbaycana yönəlmək qorxusu;
- Cənubi Azərbaycan cəmiyyətinin Tehran-İrəvan münasibətlərindən rahatsızlıq duyması və bununla bağlı müxtəlif nümayişlərin təşkil edilməsi [4, s.255].

1992-ci ilin fevralında Tehranda Azərbaycan-Ermənistan prezidentlərinin saziş haqqında danışıqlarından sonra Xocalı faciəsi baş verdi. Həmin ilin may ayının əvvəlində Tehranda Azərbaycan-Ermənistan danışıqları getdiyi zaman Azərbaycan Respublikası üçün mühüm strateji əhəmiyyətə malik Şuşa şəhəri işğal edildi [2, s.325].

İran Ermənistanla 1992-ci ilin fevral ayında, yəni Xocalı faciəsinin törətdiyi ayda diplomatik əlaqə qurmuş, çox sayda iqtisadi müqavilə imzalamışdı.

Yenə eyni ilin aprel ayında İran Ermənistanı təbii qazla təmin etməyi və nəqliyyat imkanlarını genişləndirməyi qəbul etmişdi.

İran Ermənistanın təcavüzkar mövəyini davam etdirməsinə baxmayaraq, İrəvana iqtisadi blokadanı aşmaq imkanı vermişdi [4, s.250].

Beləliklə, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində rəsmi Tehranın əməli olaraq Ermənistanın yanında olması cənubi azərbaycanlıların hökumətdən narazılığına səbəb oldu. Azərbaycanlılardan bir çoxu Qarabağ məsələsində Tehranı siyasətini dəyişdirib Azərbaycanı dəstəkləməsi üçün hökumətə təzyiq etdilər.

Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzü, ermənilərin Dağlıq Qarabağda və ətraf rayonlarda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklər, İran radio-televiziyası və mətbuatının bu barədə susması azərbaycanlı tələbələrin fəallaşmasına bilavasitə təkan verdi. Belə şəraitdə tələbələr Azərbaycan Respublikasının haqlı mövqeyini müdafiə üçün ayağa qalxmağı özlərinin milli və vicdani borcları hesab edərək, müxtəlif etiraz aksiyaları keçirməyə başladılar [1, s.29].

1992-ci ilin 25 mayında Təbriz Universitetində oturaq aksiya keçirən 200 tələbə Ermənistana qarşı ölüm sloqanları ataraq, müsəlmanların, xüsusilə Tehranın ermənilərin cinayətləri qarşısında susmasını "Quran"a xəyanət adlandırdılar [5].

Tehrandakı azərbaycanlılar 24 aprel 1993-cü il tarixində Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünə, Kəlbəcərin işğalına (2 aprel 1993) qarşı Ermənistan Respublikası səfirliyi qarşısında geniş miqyaslı etiraz mitinqlərinə başladılar [7, s.202].

1993-cü ilin noyabrında Urmiya Universitetinin tələbələri bəyanatla çıxış edərək, Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzünü pislədilər. Bəyanatda deyilirdi ki, erməni təcavüzkarları dərhal işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarını heç bir qeyd-şərt olmadan boşaltmalıdırlar. Tələbələr, həmçinin öz dövlətlərindən təcavüzkar Ermənistan dövləti ilə siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələri kəsməyi tələb etdilər [7, s.186].

Hətta İran Məclisinin azərbaycanlı deputatları da Qarabağ siyasətinin dəyişməsinin zəruriliyini vurğulayaraq, bir bəyannamə hazırlayıb, onu parlament deputatlarının əksəriyyətinə imzalattılar. 1993-cü ilin 6 aprelində bütün azərbaycanlı deputatlar adından oxunan qətnamədə ermənilərin azərbaycanlılar əleyhinə gördükləri işlər pisləndi və hökumətdən Azərbaycan Respublikasını müdafiə etməsi tələb olundu. 1993-cü ilin 13 aprelində isə Xoydan seçilmiş deputat Kamal Abidin zadə Məclisdəki çıxışını Azərbaycan dilində etdi və ermənilərin Azərbaycana qarşı təcavüzünü pislədi [5]. Həmçinin, o, bu mövzuyla əlaqədar “Həmşəhri” və başqa qəzetlərdə məqalələr nəşr etdirdi [5].

Təbrizin deputatı Məhəmmədəli Nejat zadə 1993-cü ilin 6 aprelində bütün azərbaycanlı deputatlar adından bir qətnamə oxudu. Bu qətnamədə ermənilərin azərbaycanlılar əleyhinə gördükləri işlər pislənir və hökumətdən Azərbaycan Respublikasını müdafiə etməsi istənirdi. Azərbaycanın adı insanları da Qarabağ məsələsində Azərbaycanı müdafiə edir və Tehranı Ermənistanı himayə etdiyi üçün tənqid edirdilər [5].

Ayətullah Musəvi Ərdəbili Cümə namazı danışıqlarında dəfələrlə Qarabağ məsələsinə işarə edir və başqa rühanilərlə müqayisədə Azərbaycanı daha çox müdafiə edirdi. Bir çox cümə namazında Ayətullah Musəvi Ərdəbili farsca nitqindən (xütbəsindən) sonra ərəbcə yerinə azərbaycanca danışacağını elan edir, Cümə namazında Azərbaycan dilində danışaraq o tay azərbaycanlılarına xitab edir, onların dərdinə ortaq olduğunu bildirirdi [5].

Bundan başqa, İran azərbaycanlıları Azərbaycan Respublikasındakı soydaşlarına kömək etmək üçün hərəkətə keçdilər. Qarabağ şəhidlərinə yas mərasimləri təşkil olunur, İİR-dən Qarabağ müsəlmanları üçün yardım tələb edilir, hətta könüllü əsgər olaraq, erməni işğalçılara qarşı döyüşə hazır olduqlarını İran dövlət adamlarına yazılı məktublarla bildirirdilər [4, s.253].

1992-1993-cü illərdə İran tərəfindən Azərbaycan qaçqınlarına çatdırılan humanitar yardımlar birbaşa İrandakı azərbaycanlılar tərəfindən idi. Fikrimizcə, bu, bir yandan etnik bağlılıqdan irəli gəlirdisə, digər yandan azərbaycanlılar arasında azərbaycanlı-müsəlman (dini) kimliyinin olduğunu göstərirdi [3, s.245].

1993-cü ildə Dr. Cavad Heyət və “Varlıq” dərgisi yazarlarının təşəbbüsü ilə onlarca elm və iş adamı, həkim və yazıçıların imzasıyla İİR-nin dini lideri Ayətullah Xamneyiyə bir açıq məktub göndərildi. Məktubda ...dünya müsəlmanlarına qarşı başlanılan yeni Xaç yürüşlərini xatırladaraq, Bosniya

müsəlmanlarına olduğu kimi, Qarabağ müsəlmanlarına da yardım məqsədilə “Azərbaycan həftəsi” elan edilməsi istənildi [4, s.253].

Eyni ildə Dr. C.Heyət tələbələr illərindən tanıdığı Türkiyənin prezidenti olmuş Süleyman Dəmirələ Qarabağ probleminin bir an əvvəl həll edilməsi, Azərbaycan torpaqlarının işğalçı ermənilərdən qurtarılmasına yardım etməsi üçün məktubla müraciət etdi. “Varlıq” dərgisində yayımlanan bu məktubun bir surətinin də İranın xarici işlər naziri Əli Əkbər Vilayətiyə göndərildiyi bildirilmişdir [4, s.254].

Göstərilən bu təzyiqlər az olsa da, hökumətin Qarabağ məsələsinin həllinə münasibətdə mövqeyinin dəyişməsinə təsir etdi.

İranda azərbaycanca yayılan qəzetlər, jurnallar Qarabağ məsələsində Azərbaycan Respublikasının xalqını müdafiə edir, onlarla etnik cəhətdən bağlılıqlarını bildirirdilər [5].

“Varlıq” dərgisi Qarabağ hadisələrinin ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılması ilə kifayətlənmir, mövzunun elmi cəhətdən də işıqlandırılmasına səy göstərirdi.*

Dərgidə Araz Təbrizi adlı müəllifin ermənilərin Qarabağla bağlı iddialarına cavab olaraq yazdığı “Qarabağ dədeqəhe ensaniyyət (“Qarabağ insanlıq məhkəməsi”)” adlı məqalə (Ara Şirvaniyə cavab olaraq yazılıb) diqqət çəkir: “Siz ki, Qarabağı Artsax, Xankəndi Stepanakert, Təbrizi Davreş adlandırırırsınız, siz niyə qələmə əl atmısınız. Ən azından icazə verərdiniz Qarabağda şiələrin dərisini soyan Fransa, Suriya və ya Livan ermənilərindən biri o məktubu yazdı... Siz ki, əksəriyyətiniz şiə Azərbaycanda yaşayırsınız və Qarabağda daşnakların qəddar cinayətlərinə baxmayaraq, Təbriz və Urmiyada bir adam sizə “qaşınız üstə gözünüz var” demir, insafdırmı ki, müsəlmanların tolerantlığından sui-istifadə edib dostlarınızın əməllərini ört-basdır etmək üçün belə timsah göz yaşları tökəsiniz?” [9,s.118].

Bundan başqa, jurnalda Qarabağ komitəsinin Xocalı faciəsi ilə bağlı yer alan bildirişində deyilir: “26 fevral 1992-ci ildə Qarabağın məzlum Xocalı müsəlmanlarının islam düşmənləri və təcavüzkar daşnak cəlladları əli ilə

*“Varlıq”, Qış 1368, say:75-4,s.19; s.31, “Varlıq”, Bahar 1369, say: 76-1, s.121 (S.Sərdariniyə. “Sərzəmine Qarabağ”), “Varlıq” Yay 1369, say: 77-2, “Varlıq” Mehr-Aban 1369, say: 78-3, s.81, “Varlıq” Qış 1369, say: 79-4, “Varlıq” Payız 1370, say: 82-3, s.134, “Varlıq” Qış 1370, say: 83-4, s.120 (“Acı xəbər: Təbriz Rzanın şəhadəti”), “Varlıq” Bahar 1371, say: 84-1, s.5, s.9, s.34, s.36, s.40 (C.Heyət “Qarabağ faciəsi”, Qolpayeganinin Qarabağ barədə bildirişinin türkçə tərcüməsi, s.9, “Xocalı şəhidlərinin xatirəsi əbədiləndiriləcək”, B. Rəsulvənd . “Xocalı faciəsinin dünyadakı əks-sədasi”, B. Rəsulvənd. “Qarabağ mərsiyəsi oğlum Səlcuq üçün”), “Varlıq” Qış 1371, say: 87-4, s.28; s.122; s.140 (H.Məcizadə Savalan. “Qarabağ=Allahu Əkbər”, S.Sərdariniyə . Ziyaəddin Sultanovun “Qarabağ gündəliyi” kitabının bir hissəsinin tərcüməsi), “Varlıq” Yay 1371, say: 85-2, s.22 (“Qanlı Qarabağ” şeiri), “Varlıq” Payız 1371, say:86-3, s.85,s.118 (Nahid Hacızadə. “Xocalıda ərik ağacı” şeiri, Araz Təbrizi. “Qarabağ dadiqəhe ensaniyyət”).

qətlə edilməsi münasibəti ilə bütün dünya müsəlmanlarına, xüsusilə, zülmə məruz qalmış Azərbaycan Cümhuriyyəti xəliqinə başsağlığı verib, ayıq vicdanları bütün ölkələrdə bu kimi cinayətlərin davam edilməsinə cəlb edib, Qarabağ və Bosniya Hersoqovina müsəlmanlarının qırğınının dayandırılmasını tələb edirik” [8, s.28].

“Varlıq”la yanaşı, “Dilmac”, “Haray”, “Yol”, “Öyrənci”, “Körpü”, “Azərbaycan səsi”, “Tribun”, “Azər-Türk İnternational”, “Azərbaycan”, “Aftab-e Azərbaycan”, “Xudafərin” kimi jurnalların, “Comhuri-ye Eslami”, “Fəcr-e Azərbaycan”, “Ağrı”, “Şəms-e Təbriz”, “Əhrrar”, “Ava-ye Ərdəbil”, “Omid-e Zəncan” və s. kimi qəzetlərin səhifələrində çap olunmuş məqalələrdə Dağlıq Qarabağda baş vermiş və günümüzə qədər davam edən hadisələrə obyektiv münasibətlərin bildirilməsi, eləcə də Qarabağ tarixi ilə bağlı həqiqətlərin söylənilməsi elmi və siyasi baxımdan çox önəmlidir [7, s.248].

Azərbaycanlı Biliyurdular Toplumu Araşdırma Mərkəzi (“ABTAM”) nəşr etdirdikləri sonuncu özəl saylarını “Azərbaycan və bir əsr erməni cinayətləri” adlandırdılar. Bu özəl say son yüz il müddətində müsəlmanların soyqırımına məruz qalmaları və Qarabağ, Xocalının məzlum xalqının Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə soyqırımına uğramalarını araşdırmaqla bu hadisələrin tanınması üçün önəmli təsir göstərdi. Bu cür yavaşmalar, eyni zamanda onu göstərirdi ki, tələbə nəşriyyatı Cənubi Azərbaycan məsələlərindən başqa, Azərbaycan Respublikasındakı məsələlərə də ciddi şəkildə və incəliklə diqqət yetirirlər [6].

Dövri mətbuat səhifələrində, ayrı-ayrı kitablarda Dr. Cavad Heyət, Səməd Sərdariniya, İsmayıl Hadi, Əlirza Ərdəbili, Həsən Rəşidi, Böyük Rəsuloğlu, Mənuçöhr Əzizi, Tohid Məlikzadə, Camal Ayrumlu, Həsən Azərbaycanlı, Maşallah Rəzmi, Səməd Niknam və Səlcuq Kamal kimi azərbaycanlı müəlliflərin kəsərli məqalələri onların haqlı mövqelərini əks etdirməklə yanaşı, baş vermiş hadisələrə düzgün və ədalətli yanaşmağa imkan verir [7, s.248].

Xüsusilə, S.Sərdariniyanın “Arazın hər iki sahilində müsəlman qətləmi” və “İrəvan müsəlman sakinli vilayət olmuşdur” adlı əsərlərində ermənilərin Qafqaz, İran, Türkiyəyə qarşı rusların işğalçılıq siyasətində “katalizator” rolunu oynamaları, xəyanətkar və alçaq əməlləri, “Böyük Ermənistan” yaratmaq kimi əsassız xülyaları göstərilmiş [7, s.216], tarixi sənədlər əsasında ermənilərin bu xislətləri əsaslı şəkildə və ətraflı açıqlanmış, eyni zamanda onların şovinist-millətçi mövqeyini dəstəkləyən İranın ermənipərəst tarixçilərinə tutarlı cavablar verilmişdir. Belə ki, zəngin tarixi materiallara istinad edən S.Sərdariniya adıgedən əsərində göstərir ki, ermənilərin türklərə qarşı Rusiyada çarizm dövründən başlamış və bu günədək davam edən xəyanətlə dolu xidmətləri həmişə hakim dairələr tərəfindən dəstəklənmiş və layiqincə qiymətləndirilmişdir [7, s.221].

Qarabağ məsələsi bu gün də İran azərbaycanlılarını düşündürən və həssaslıqla yanaşdıqları ən önəmli məsələdir. Onlar İranın Qərbi Azərbaycan ostandarındakı kürd problemini Qarabağla qarşılaşdırır və xalqımızın ürəyində ikinci bir Qarabağ yarası açılmasına imkan verməmək üçün mübarizə aparırlar. Bu gün də azərbaycanlı ziyalılar hökumətdən Qarabağa münasibətində ədalətli davranmağı və Ermənistanla münasibətlərində bu məsələni yaddan çıxartma- mağı tələb edir və İran-Ermənistan münasibətlərini daim diqqət mərkəzində saxlayırlar.

İran və Ermənistan prezidentlərinin qarşılıqlı səfərləri Təbrizdə, Ərdəbil- də, Urmiyada, azərbaycanlıların yaşadıkları digər şəhərlərdə azərbaycanlılar arasında hər dəfə çox pis qarşılır.... İranda yaşayan hər bir azərbaycanlının mövqeyi və istəyi Azərbaycan Respublikasının öz ərazisini işğaldan azad etmək üçün ədalətli mübarizəsinə tərəfdir [13].

2016-cı ildə baş verən aprel döyüşlərində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin qələbəsi¹ Cənubi Azərbaycanda böyük ruh yüksəkliyi yaratdı.

Həmin il Dağlıq Qarabağı erməni təcavüzkarlarından və işğalçılarından azad etmək üçün Təbrizdə, Ərdəbildə, Urmiyada, Kərəcdə, Məşhəddə 9 min azərbaycanlı müharibəyə getməyə hazır idi [13]. Bu qələbəyə həsr olunmuş çoxlu sayda yazılar istər mətbuatda, istərsə də müxtəlif xəbər saytlarında, sosial şəbəkələrdə yer aldı. İranda yaşayan bütün azərbaycanlılar “Teleqram” və “Twitter” səhifələrində paylaşaraq Azərbaycan Respublikası ilə həmrəy olduqlarını bəyan etdilər.

Eləcə də 2017-ci ilin iyul ayının 4-də erməni silahlı qüvvələri tərəfindən Füzuli rayonunun Alxanlı kəndinin atəşə tutulması nəticəsində Azərbaycan Respublikasının iki vətəndaşının - Quliyeva Sahibə İdris qızı və onun iki yaşlı nəvəsi Quliyeva Zəhra Elnur qızının şəhid olması cənubi azərbaycanlıların böyük ürək yanığı ilə qarşıladıkları xəbər oldu.

Urmiyada fəaliyyət göstərən internet portalı “Yolpress” öz “Teleqram” səhifəsindən “PrayForZahra” (“Zəhraya dua edin”) adlı imza kampaniyası baş- latdı. Kampaniyaya 72 saat ərzində 20161 insan qoşuldu. “Zəhraya dua edin” kampaniyasında toplanan imzalar İranın Xarici İşlər Nazirliyinə göndərildi.

İmza kampaniyası ilə əlaqəli hazırlanmış müraciət mətnində “beynəlxalq ictimaiyyət və ayıq vicdanların baş verən cinayət qarşısında səssiz qalmaları” tələb edildi [12].

¹ Məlumdur ki, 2016-cı il aprelin 1-dən 2-nə keçən gecədən başlayaraq, Azərbaycan və Ermənistan silahlı qüvvələri arasında baş vermiş şiddətli döyüşlər Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin qələbəsi ilə nəticələnmişdir. Tərtər rayonunun Talış kəndi ətrafındakı yüksəkliklər və Seysulan kəndi, Cəbrayıl rayonunun Lalə təpə yüksəkliyi və Cocuq Mərcanlı, Goranboy rayonunun Gülüstan kəndi və Tərtər rayonunun Madaqiz kəndi istiqamətində yollar düşməndən azad olunmuşdur.

Maraqlı cəhət odur ki, bu məsələ təkcə sırayı vətəndaşların deyil, dövlət strukturlarında çalışan azərbaycanlıların da etirazına səbəb oldu. Urmiya şəhərinin millət vəkilləri Nadir Qazipur, Hadi Bahaduri və Ruhulla Həzrətpur bu imza kampaniyasına qoşularaq, həmrəyliklərini bildirdilər. Eyni zamanda İİR XİN-i Ermənistan cinayətinə qarşı ciddi mövqə tutmadığı üçün tənqid etdilər.

N.Qazipur məsələ ilə bağlı Xarici İşlər naziri Məhəmməd Cavad Zərifə məktub ünvanlayaraq Xarici İşlər Nazirliyindən Ermənistanın son günlərdə törətdiyi cinayətə qarşı reaksiya verməsini, bu barədə lazımı tədbirlərin görülməsini istədi²[10].

Bundan başqa, Urmiyanın digər millət vəkilləri Hadi Bahaduri və Ruhulla Həzrətpur imza kampaniyasına qoşularaq İran Xarici İşlər Nazirliyini Ermənistanın bu cinayətinə qarşı ciddi mövqə tutmadığı üçün tənqid etdilər. Urmiyalı deputat Ruhulla Həzrətpur xarici işlər nazirindən “Ermənistanın cinayətlərinə” rəsmi etiraz bildirilməsini tələb etmiş [12] və “Yolpress”-ə verdiyi müsahibəsində qeyd edir ki, təəccüb edirəm ki, İİR-in XİN-i inqilab rəhbərinin Qarabağın işğalı ilə bağlı təkidləri və açıq fikrinə baxmayaraq, hələ də bu cinayət haqqında rəsmi açıqlama verməmişdir. Fikrimcə, bu məsələ beynəlxalq və hüquqi qurumlar, xüsusilə müsəlman ölkələri üçün bir sınaqdır. Mən hesab edirəm ki, məhkəmə sistemi (Qovve-ye Qəzaiyye) bu qeyri-insani hərəkət qarşısında beynəlxalq cinayət işi qaldırmalıdır”[11].

Bu qanlı hadisə İranda milli fəallar tərəfindən “Twitter” səhifəsindən “PrayforZəhra” (Zəhra üçün dua edin), “JusticeforZəhra” (Zəhra üçün ədalət) ünvanında paylaşılaraq dünya ictimaiyyətinin, eləcə də başda İİR olmaqla Ermənistan havadarlarının diqqətinin erməni təcavüzünə yönəlməsinə çalışıldı.

Son olaraq qeyd etmək olar ki, İİR-in Cənubi Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ probleminə münasibətdə tutduğu mövqə azərbaycanlıların İran

²“Əziz qardaş, cənab Ağa-ye Doktor Zərif! İİR-in hörmətli xarici işlər naziri Salam!

Göndərilən sənədə əlavədə əziz Azərbaycan xalqının Ermənistan hərbiçiləri tərəfindən qətl edilməsi ilə bağlı toplanmış imzalar siyahısı hörmətlə hüzurunuza təqdim edilir. Bildiyimiz kimi, illərdir ki, bölgədəki müharibələrin, o cümlədən Yəmən, Fələstin, İraq və Suriya qurbanlarının çoxu məzlum uşaqlardır və onların məzlumluq səsi dəfələrlə islami İranda sülhsevər və insanpərvər xalqı tərəfindən dünya əhalisinə çatdırılmışdır. 13.04.1396-cı il tarixində Zəhra Quliyeva adlı azərbaycanlı uşaq Ermənistan hərbiçilərinin bombardmanı nəticəsində həlak olmuşdur. Bütün dünyadakı sülhsevər islami İran xalqının 20162 imzasını əks etdirən bu məktub Sizin və XİN-dəki əməkdaşların beynəlxalq təşkilatlarda faydalanması üçün hüzurunuza göndərilir. Ümid edirik ki, regiondakı oyaq vicdanlara dayanaraq, istismarçıların macəraçılıqlarının qarşısının alınması və dünya məzlumlarının haqqının qorunmasının, beynəlxalq sülh və sabitliyin artmasının şahidi olarıq.

Nadir Qazipur,

Şərəfli Urmiya xalqının deputatı

20.04.1396 (10.07.2017)” [10].

dövlətinə qarşı kəskin etirazına səbəb olduğu kimi, iki Azərbaycan arasında etnik bağlılığı daha da gücləndirmiş və gücləndirməkdədir.

Bütün bunlar Cənubi Azərbaycanda və bütün İrandakı azərbaycanlıların Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycan Respublikasını dəstəklədiklərini və bu münaqişənin başladığı gündən bu günədək onların milli şüurunun inkişafında və milli birlik nümayiş etdirmələrində önəmli faktor olduğunun göstəricisidir. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaranması və Ermənistan-Azərbaycan Qarabağ münaqişəsi hər iki Azərbaycan arasında ictimai, siyasi və mədəni əlaqələri bərpa etdiyi kimi, Cənubda da milli mübarizənin yüksəlişində təkanverici qüvvəyə çevrildi, ona yeni forma və məzmun qazandırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Mustafayev V. Cənubi azərbaycanlıların milli hərəkatı (I. Tələbə hərəkatı). //Bakı-Təbriz (Dünya azərbaycanlılarının dərgisi), Bakı-2007, N8

2. Piriyev A. “Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik” (Yenidən işlənmiş nəşr), BDU nəşriyyatı, Bakı-2005, 544 səh.

3. Rüstəmovə Ş. Cənubi azərbaycanlıların milli şüurunun inkişaf xüsusiyyətləri (İran İslam inqilabından XX yüzilliyin sonlarınaqədər).Tarix və onun robləmləri, Bakı-2016, N3, s.239-249, 376 səh.

4.Sarıkaya Y. İranda milliyətçilik və bölgəyə yansımaları // <https://klekitaplar.files.wordpress.com/2017/11/tarihi-ve-jeopolitik-boyutlariyla-iranda-milliyetcilik.pdfPdf254>

5.Şaffer B. Şeklgiriye hoviyyəte cəmi dər Azərbaycane İran // tərcüməçi:AydınRəhimi//<http://www.tribun.com/Tribun%20New/Kitab/IndexKitab.htm>

6.Şükri Ü. “Neqahi Nəşriyyate danuşcuyiye Azərbaycan”// (www.kar-online.com/node/5415)

7.Talıblı S. İran Respublikasının Qafqaz siyasətində Dalıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər), “Elm və təhsil” nəşr., Bakı-2016, 362 s.

8. “Varlıq”, Qış 1371, say 87-4

9. “Varlıq”, Payız 1371, say 86-3

10.<https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271>

11.<http://yolpress.ir/?p=41890>

12.<https://www.gunaz.tv/az/xeberler/guneyazerbaycan-1/guneyde-zehranin-oldurulmesi-ile-bagli-kecirilen-kampaniyada-toplanan-imzalar-iranin-xarici-isler-nazirine-gonderilib-96805>

13.<https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/guney-azerbaycanlilarin-iir-er-munasibetlerine-baxisi-iir-in-ermenistandan-oz-siyasi-meqsedleri-ucun-istifade-etmesi-m93845>